

АҲОЛИНИНГ ЭҲТИЁЖМАНД ҚАТЛАМЛАРИГА ИЖТИМОИЙ ХИЗМАТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8415271>

Толибов Бекзод Хакимович
Фарғона давлат университети
Ижтимоий иш кафедраси мудири,
Социология фанлари бўйича
фалсафа доктори PhD
email: bekozod-tolibov@mail.ru

Аннотация

Мақолада аҳолининг эҳтиёжманд қатламларига ижтимоий хизматлар кўрсатиш борасида хорижий давлатлар тажрибаси атрофлича таҳлил қилинган. Ижтимоий хизматлар кўрсатиш тизимини такомиллаштиришда инновацион ёндашув асосида ривожланган хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларидан фойдаланиш, ижтимоий хизматларни ташкилий механизмларини тизимли тартибга солиш ва такомиллаштириш, бу борада зарур имкониятларни яратишга кўмаклашадиган социологик илмий изланишларни амалга ошириш муҳим илмий-амалий аҳамият касб этади.

Калит сўзлар

ижтимоий хизмат, эҳтиёжманд, инновация, ногиронлиги бўлган шахс, тадқиқот, имтиёз, субсидия, ёрдам.

Аҳолининг эҳтиёжманд қатламларига ижтимоий хизмат кўрсатиш механизмлари ва тизим фаолиятини самарадорлигини оширишда хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибасини ўрганиш муҳимдир. Айнан мана шундай илғор тажрибаларни Ўзбекистон шароитига мослаштириш ва мавжуд муаммолар ечимини топишда Америка, Европа ва Осиё давлатларини тажрибаларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳонда ижтимоий хизматлар кўрсатиш борасида Германия Федератив Республикасининг тажрибалари бир мунча юқори ҳисобланади. Германия Европа мамлакатлари ичида аҳоли ҳаётининг фаровонлиги бўйича етакчи давлатлардандир. Европа мамлакатлари гоҳида Германияни «Ижтимоий давлат» ёки ижтимоий ёрдамга муҳтож бўлган одамлар учун ҳимоя қалқони бўлган давлат ҳам деб аташади. Мамлакатдаги ижтимоий суғурта тизими

амалда аҳолининг минимал даромадга эга бўлишини таъминлаб беролмасадда, ижтимоий ёрдам тизими уларнинг даромад ёки ижтимоий суғурта фойда ҳисобидан яшай олмайдиган кишилар учун минимал стандартини кафолатлайди. [1]

Германия XIX аср охирида О.Бисмарк даврида ижтимоий суғурта қилиш амалиётини жорий этган дастлабки давлатлардан бири ҳисобланади. Мамлакатда ишчилар сонининг ўсиб бориши натижасида ишчиларнинг сиёсий талабларга жавобан 1883 йилда биринчи тиббий суғурта сифатида бахтсиз ҳодисалардан суғурталаниш тизими жорий қилинган. 1884 йилда ногиронлик ва қарилик суғуртаси, 1889 йилда ишсизлик суғуртаси, орадан бир аср ўтиб 1994-йилда ижтимоий суғурта тизимининг бешинчи даражаси сифатида узок муддатли ногиронликка қарши суғурта қилиш амалиёти ҳам жорий қилинган. [2]

Германияда аҳолининг эҳтиёжманд тоифалари учун ижтимоий ёрдамлар муҳтож кишиларнинг эҳтиёжларини қондириш учун индивидуал ёндашув тамойилига кўра ташкил этилади, лекин уларга бериладиган нафақалар ягона стандарт асосида берилади. Ижтимоий ёрдамлар эса ўз кўринишига кўра стандарт ҳажмдаги нафақалар, муҳим тўловлар, бир марталик нафақалар ва уй-жой субсидияларидан иборат тўртта компонентни камраб олган.

Германияда эҳтиёжманд аҳоли тоифаларига молиявий хизматлар кўрсатиш билан чекланмайдиган ижтимоий ёрдам тизими ислоқ қилинмоқда. Давлат ижтимоий ходимлар олдида ўз мижозларининг ижтимоий ёрдамга қарамлигига барҳам бериш, ишсизларни меҳнат бозорида юз бераётган жараёнларда қатнаштириш вазифасини кўймоқда. Ижтимоий таъминот соҳасини бошқариш; кексалар эҳтиёжларини таъминлаш, хайрия ёрдами тизимини ривожлантириш сингари давлатни ижтимоий ривожлантириш тамойиллари асосида ижтимоий хизматчилар олдида янгидан вазифалар кўйилмоқда. [3]

Германия меҳнат бозори узок муддатли инқирозни бошдан кечирар экан, ишсизлар тобора ижтимоий изоляция хавфига дуч келди. Кўп йиллар давомида меҳнат бозорида бўлмаган, одамлар нафақат оддий пуллик ишларни бажариш кўникмаларини йўқотиш, балки кўп ҳолларда уларнинг психологик ҳолатининг ёмонлашуви кузатилади. 1980-йиллар бошида келиб чиққан ижтимоий ишчилар янги ижтимоий ҳаракатлар, «Ижтимоий корхона» доирасида демократик куч ва жамоавий ўз-ўзига ёрдам беришнинг янги тушунчаларини тарғиб қилди. Натижада нодавлат нотижорат

ташкilotлар томонидан аҳолининг эҳтиёжманд қатламларини иш билан таъминлаш, ўқитиш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий хизмати кўрсатиш туркумига киритилди ва бу ғоя кейинчалик бутун мамлакатда жорий қилинди. [4]

Фикримизча, ижтимоий хизматлар кўрсатишда Германия тажрибаси бошқа Европа мамлакатлари бир оз фарқ қилади. Аҳолининг эҳтиёжманд қатламларига ижтимоий ёрдам кўрсатишда субсидия бериш тажрибаси аҳамиятлидир. Иқтисодий, молиявий ёки ижтимоий жиҳатдан оғир вазиятга тушган одамлар учун ўзларини тиклаб олишлари ва ҳамма катори фаровон ҳаётда яшашлари учун давлат томонидан уларга қарз кўринишида субсидия берилиб сўнгра бу қарзлар имтиёзли муддатларда ҳеч қандай фоизларсиз қайтариш амалиёти ижтимоий хизматлар самарадорлигини оширади. Германиядаги ижтимоий хизматлар кўрсатишдаги яна бир аҳамиятли жиҳати шундаки, ижтимоий хизматлар объекти бўлган ногиронлиги бор одамга ёки кексаларга бириктирилган ижтимоий хизматчилар имкони борича фақат шу одамга охиригача бирга бўлиш талабини қўйишидир. Бунда ижтимоий хизмат кўрсатувчиларни тез-тез алмашиши ижтимоий хизматлар объектини тикланишига тўсқинлик қилади деган тушунча ва тамойил асосида ижтимоий хизматларни узоқ муддат давом эттирилади.

Францияда ижтимоий хизматлар давлат сиёсатининг кўплаб соҳаларига сингдирилган. Жумладан, соғлиқни сақлаш, она ва бола саломатлиги, уйга бориб ёрдам бериш хизматлари, ногиронлиги бор одамлар учун ижтимоий хизмат, ижтимоий хавфсизлик, ҳамширалар ва энагалар хизмати, ижтимоий ишчилар ва психологлар, мактаблар ва университетларда ижтимоий хизматлар, жинойтчилар учун ижтимоий хизматлар, маҳбуслар ва уларнинг оилаларига ижтимоий хизматлар кўрсатишга ихтисослаштирилган муассасалар ва марказлар фаолият кўрсатади.

Францияда аҳолининг эҳтиёжманд қатламига ижтимоий хизматлар кўрсатиш соҳасининг аҳамиятли жиҳати шундаки, ижтимоий хизматлар кўрсатиш жараёнида бир қанча вазирликлар интеграцион тартибда иш олиб боришидир. Масалан, ижтимоий таъминот чора-тадбирларини амалга оширишга доир вазифаларни «Ижтимоий муносабатлар ва ҳамжиҳатлик» вазирлиги (Ministère des Affaires Sociales et de la Solidarité Nationale) томонидан амалга оширилса, «Соғлиқни сақлаш, оила ва ногиронлар ишлари бўйича» вазирлиги (Ministère de la Santé, de la Famille et des Personnes Handicapées) мамлакатда соғлиқни сақлаш билан ишлари билан бирга имконияти чекланган ва ногиронлиги бор шахслар ижтимоий хизматлар

ташқил қилиш жараёнини мувофиқлаштиради. Маҳаллий ва ҳудудий даражасида эса ўзини-ўзи бошқарувчи органлар сифатида (Régions), (Départements) ва (Communes) муниципалитетлар кўринишидаги ижтимоий хизматлар кўрсатувчи ташкилотларни ҳам келтириб ўтиш мумкин. [5]

Францияда умумий ижтимоий ёрдам дастури бўйича ижтимоий аҳамиятга эга бўлган касалликларга чалинганлар ва кекса одамлар, ногиронлиги бор шахслар (жисмоний ва рухий), бошпанасиз фуқаролар, даромад ва ижтимоий ҳимояга муҳтож одамлар, ишсизлар, касбий кўникмалари йўқ одамлар, гиёҳвандликка чалинганлар, ҳуқуқбузарлик ва зўравонлик қурбонлари бўлган одамларга ижтимоий хизматлар кўрсатилади. [6]

Ижтимоий хизматлар турига ижтимоий иш, уй ёрдами, бошпаналар ташқил этиш, ижтимоий муассасаларга жойлаштириш, реабилитация марказларига жойлаштириш, уй-жой шароитлари ва маиший муҳитни яхшилаш каби хизматлар киради.

Фикримизча, дастурнинг асосий вазифаси профилактик чоралар кўриш бўлса-да, фуқароларнинг ишончсизлигига олиб келадиган ижтимоий ва иқтисодий вазиятларни олдини олишдан кўра, қийин вазиятларни аниқлаш, ёрдам кўрсатиш ва аҳолининг энг зарур эҳтиёжларини қондириш ташқил қилади. Франция қонунчилиги бўйича аҳолининг эҳтиёжманд катламлари ҳисобланган энг заиф фуқаролар учун ижтимоий хизматлар бенефициар ҳуқуқ тизимига асосланади, аммо кўп ҳолларда ижтимоий хизматларни амалга оширмаганлик учун жавобгарлик маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари зиммасида қолади. Ижтимоий хизматлар кўрсатиш борасида Франция қонунчилигида шуни кўриш мумкинки, ижтимоий хизматлар кўрсатишда иштирок этувчи муассасалар ишини мувофиқлаштиришда номарказлаштириш сиёсати устуворлигини кўриш мумкин.

Япониянинг ижтимоий таъминот тизимига ижтимоий суғурта дастурлари ва кундалик ҳаётнинг кенг миқёсли хавф-хатарларидан ҳимоя қилиш учун мўлжалланган ижтимоий хизматлар киради. Японияда ижтимоий ёрдам дастури «сўнгги чора» деб номланиб, қийин ҳаётга тушган одамларга ижтимоий хизмат кўрсатиш вазифасини бажаради. Ушбу дастур стандарти кўра, «тўлиқ ва тўғри» турмуш тарзи учун одамлар ҳуқуқини давлат томонидан бирдек қафолатлаш муҳим ҳисобланади.

Японияда умр кўриш кўрсаткичлари бошқа мамлакатларга нисбатан бир мунча юқори бўлганлиги сабабли кексалар сонининг доимий ошиб бориши натижасида аҳолининг салмоқли қисмини кексалар ташқил қилади.

Кексаларга муносиб ғамхўрлик кўрсатиш ва уларни кўллаб-қувватлашга доир давлат томонидан кўрилган чора тадбирлар натижасида пенсияга чиқиш ёши 65 ёш бўлишига қарамасдан кекса ёшдаги Япония фуқароларнинг 80% эҳтиёжманд аҳоли қисми деб ҳисобланмайди. Мухтож кексаларга ижтимоий хизматлар кўрсатиш масаласи эса мамлакатда доим долзарб ҳисобланади. [7]

Япониянинг ижтимоий таъминот дастурлари Соғлиқни сақлаш, меҳнат ва ижтимоий таъминот вазирлиги томонидан бошқарилади. Ушбу вазирлик ижтимоий таъминот дастурларини режалаштириш ва уларнинг стратегик мақсадлари ва молиялаштириш манбаларини аниқлаш учун масъулдир. Тартибга солиш объектлари меҳнат стандартлари, иш хавфсизлиги, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот ва ижтимоий суғурта ҳисобланади.

Ижтимоий суғурта агентлиги Соғлиқни сақлаш, меҳнат ва ижтимоий таъминот вазирлиги билан алоқадор бўлмаса-да, кичик ва ўрта корхоналар ходимлари учун тиббий суғурта хизматлари, касбий пенсия суғурта, асосий пенсиялар, шунингдек денгизчилар учун кенг қамровли суғурта дастури амалга оширади. Агентлик ва унинг жойлардаги бўлинмалари бир-бири билан яқин алоқада ва бутун мамлакатни қамраб олган умумий тармоққа бирлашган ташкилотдир.

1990 йилда Япония аҳолисининг тез қариши натижасида мамлакат иқтисодиётида ортикча концентрацияга дуч келганлиги сабабли аҳолининг ижтимоий таъминоти бир мунча қисқарган ва боқувчисини йўқотган oilалар ва кексалардан иборат уй хўжаликлари учун бериладиган кўплаб имтиёзлар бекор қилган. Натижада, мамлакатдаги эҳтиёжманд аҳоли қатлами «фавқулодда вазият» номли ижтимоий хизмат дастуридан фойдаланиш имкониятидан маҳрум бўлганлар. Ушбу муаммони ҳал қилиш мақсадида Соғлиқни сақлаш, меҳнат ва ижтимоий таъминот вазирлиги 2003 йил «Маслаҳат қўмитаси»ни шакллантирди. Ҳозирги вақтда Японияда Маслаҳат қўмитаси айнан аҳолининг эҳтиёжманд тоифаларига ижтимоий хизматлар кўрсатишга доир фаолиятни ислоҳ қилиш ва ижтимоий хизматларнинг замонавий технологияларини амалиётга жорий қилиш масалалари билан шуғулланиб келмоқда. [8]

Аҳолининг эҳтиёжманд тоифаларига ижтимоий ва тиббий хизматлар кўрсатишда халқаро ташкилотларни кўрсатиб ўтиш мумкин. Жумладан, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ) халқаро ташкилотининг мақсади бола ҳуқуқларини таъминлаш ва бутун дунёдаги болаларга ғамхўрлик қилиш ҳисобланади. YUNISEFнинг 190 дан ортик мамлакатлардаги ваколатхоналари қашшоқлик, адолатсизлик,

камситиш ва касаллик бепул шароитида барча болалар ва уларнинг фаровонлик учун муносиб шароитни таъминлаш борасида ҳамкорлик қилади.

«Чегарасиз врачлар»(Médecins Sans Frontières) (МСФ) халқаро ташкилоти. МСФ 1971 йилда 22 декабрда Францияда ташкил этилган бўлиб, у бугунги кунда Европа ва Шимолий Американинг барча мамлакатлари пойтахтларида ўз ваколатхоналарига эга бўлган йирик халқаро тиббий-инсонпарварлик ноҳукумат халқаро ташкилотларидан бири ҳисобланади. [9]

Ушбу халқаро ташкилотнинг асосий вазифаси қуролли тўқнашувлар ва табиий офатлардан азият чекканларга ва турли сабаблар билан тиббий ёрдам рад этилган шахсларга шошилиш тиббий ёрдам кўрсатишдир.

МСФ Ўзбекистонда жойлашган ўз минтақавий ваколатхоналари орқали ОИТС ва Сил касаллиги билан касалланган беморларни даволаш, Орол денгизи минтақасида яшайдиган аҳоли турли тиббий хизматлар кўрсатиш соҳаларида дори-дармонлар ва асбоб-ускуналар тақдим этиш ва илмий тадқиқотлар олиб бориш билан боғлиқ бўлган инсонпарварлик ёрдами кўрсатиб келмоқда.

«Болаларни қутқаринг» (Save the Children) фонди 1919 йилда Буюк Британияда ташкил этилган. Бу фонд жаҳоннинг 50 дан ортиқ мамлакатларида иш олиб бораётган етакчи халқаро болалар хайрия ташкилоти ҳисобланади. Фонднинг асосий вазифаларидан бири фавқулодда ҳолатларда болаларга инсонпарварлик ва тиббий ёрдам кўрсатади ва зиддиятли вазиятларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш бўйича иш олиб боради. [10]

Фонднинг Ўзбекистондаги фаолияти ижтимоий соҳани ривожлантириш ва ногиронлиги бор болаларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш, шу жумладан таълим бериш, меҳнатга лаёқатсизлик муаммоларини тадқиқ қилиш, ногиронлиги бор болаларнинг ота-оналарини қўллаб-қувватлаш, грантлар ва асбоб-ускуналар тақдим этишга йўналтирилган.

Юқорида келтирилган маълумотлардан шундай хулоса қилиш мумкинки, инсон эҳтиёжларини аниқлашдан шахс ҳуқуқларини замонавий тушунчаларига ўтиш, шахс томонидан замонавий инсоннинг реал эҳтиёжларини қондириш учун зарур бўлиб қолади. Асосий эҳтиёжлар ижобий қонун билан қондирилади, уни амалга ошириш давлат халқаро шартномалар тизими ва жамоат ташкилотлари ва хайрия тузилмаларининг саъй-ҳаракатлари билан амалга оширилиши лозим. Бундай ёндашув эҳтиёжманд аҳоли тоифаларининг ижтимоий ҳуқуқларини рўёбга чиқариш

эҳтиёжларни қондириш билан узвий боғлиқлигини англатади. Турли тизимларда ишлайдиган ижтимоий ишчилар эҳтиёжманд шахсларнинг ижтимоий хизматларга бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилади ва шу билан уларнинг яшаш учун зарур бўлган эҳтиёжларини қондиришга ёрдам беради.

ИҚТИБОСЛАР/СНОСКИ/REFERENCES

1. Бородатая М. Социальная практика в Германии. Социальная работа.2005. № 4.- С.48.
2. Бородатая М. Социальная практика в Германии. Социальная работа.2005. № 4. – С.50.
3. Ганиева М. Х. Ижтимоий иш асослари. Методик қўлланма - Тошкент, 2010 й. - 20 бет.
4. Международный опыт организации системы социальной помощи. На примере пяти стран. Москва, 2004. Международное бюро труда, 2004. – С.69-75.
5. Beland, Daniel & Hansen, Randall. Reforming the French welfare state: Solidarity, social exclusion and the three crises of citizenship. West European Politics. 2000. 23(1), - Pp.47-64.
6. Bode, I. A new agenda for european charity: Catholic welfare and organisational change in France and Germany. Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 2003.14(2), - P.205.
7. Хирои, Я. Социальное обеспечение Японии, стр. 1999. Iwanami Shoten. – P.80-97.
8. Международный опыт организации системы социальной помощи. На примере пяти стран. Москва, Международное бюро труда, 2004. – С.73.
9. Médecins Sans Frontières <https://ru.msf.org/country/uzbekistan>
10. Save the Children. <https://www.savethechildren.net/search/node/Uzbekistan>